

Edward Szafrowski

Modyfikacje przepisów kodeksowych o kościołach i ołtarzach w prawie posoborowym

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 23/1-2, 201-230

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. EDWARD SZTAFROWSKI

MODYFIKACJE PRZEPISÓW KODEKSOWYCH O KOŚCIOŁACH I OLTARZACH W PRAWIE POSOBOROWYM

Treść: Wstęp — I. Kościoły — 1. Pojęcie i układ kościoła — 2. Położenie kamienia węgielnego i rozpoczęcie prac przy budowie — 3. Dedykacja kościoła. A. Konieczność dedykacji. B. Warunki dedykacji. C. Tytuł kościoła i relikwie Świętych. D. Sprawowanie dedykacji nowo zbudowanego kościoła. E. Obrzęd dedykacji kościoła w którym już zwyczajnie odprawiane są nabożeństwa — 4. Poświęcenie kościoła. — II. Ołtarze — 1. Pojęcie i podział — 2. Budowa ołtarzy stałych — 3. Sprawowanie dedykacji ołtarza — 4. Poświęcenie ołtarza przenośnego. — Zakończenie.

Wstęp

Kościoły i ołtarze stanowią podstawową grupę miejsc świętych. Zgodnie z postanowieniem kan. 1154 świętymi są te miejsca, które przez konsekrację lub poświęcenie, dokonane według przepisów liturgicznych, zostały przeznaczone na sprawowanie w nich kultu albo na grzebanie wiernych zmarłych.

Wskazując na czynnik decydujący o zaistnieniu miejsca świętego Kodeks wylicza dwa akty: konsekrację i poświęcenie. Trzeba w związku z tym zasignalizować, że nowe prawo liturgiczne nie używa terminu „konsekracja”¹, stosując w jego miejsce słowo „dedykacja”². Sam termin dedykacja nie jest nowy, bo spotykamy go w dotychczasowych normach liturgicznych. Używał go np. mszał rzymski na oznaczenie Mszy stosowanej z okazji konsekracji: *Commune dedicationis ecclesiae*, jednak w treści formularza powraca słowo „konsekracja”. Tymczasem nowe przepisy o dedykacji kościoła i ołtarza zdają się wyraźnie eliminować termin konsekracja, zastępując go słowem „dedykacja”, która dotychczas miała bardziej ogólną treść i oznaczała zarówno konsekrację jak i poświęcenie. Dodajmy jednak w tym miej-

¹ Chodzi o przepisy zawarte w *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris*, Typis Polyglottis Vaticanis 1977.

² W ten sposób termin „dedykacja” jest używany w podwójnym znaczeniu, a mianowicie na oznaczenie dedykacji (konsekracji) i poświęcenia (stąd w *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris* jest mowa zarówno o dedykacji (konsekracji) jak i o poświęceniu (benedictio) kościoła i ołtarza) oraz na oznaczenie tylko dedykacji (konsekracji). Wypada zauważyć, że ta zmiana terminologii wprowadza pewną wieloznaczność. Jaśniejsza była sytuacja dotychczas, kiedy to termin „dedykacja” miał znaczenie ogólne i obejmował konsekrację oraz poświęcenie, czyli de-

scu, że termin „konsekracja” pojawia się w schemacie nowego prawa³.

Ma być tutaj mowa o zmianach wprowadzonych w przepisach kodeksowych przez prawo posoborowe. „Zmiany” te należy rozumieć w znaczeniu szerszym, czasem bowiem chodzi również o pewne uzupełnienia w stosunku do norm kodeksowych⁴.

Ponieważ cały dział o miejscach świętych pozostaje w bardzo bliskiej styczności z przepisami liturgicznymi dlatego niejednokrotnie wypadnie — mając na uwadze całościowe ukazanie sprawy — uwzględnić dyspozycje o charakterze przede wszystkim liturgicznym.

I. Kościoły

Kodeks poświęca temu zagadnieniu stosunkowo dużo miejsca, czyniąc to w 27 kanonach, stanowiących oddzielny tytuł (IX).

1. Pojęcie i układ kościoła

a) Pojęcie kościoła

Zgodnie z kan. 1161 kościół jest budowlą świętą przeznaczoną dla sprawowania w niej kultu Bożego w tym przede wszystkim celu, ażeby służyć wszystkim wiernym.

Wypada zauważyć, że wydany ostatnio (1977 r.) obrzęd dedykacji kościoła i ołtarza pogłębił teologicznie samo pojęcie kościoła. Przypomniano najpierw, że przez swoją śmierć i zmartwychwstanie Chrystus stał się prawdziwą i doskonałą świątynią nowego Przymierza (por. J 2, 21) oraz zgromadził lud przez siebie nabyty. Ten zaś nowy Lud Boży, zgromadzony jednością Ojca i Syna i Ducha Świętego, jest Kościołem⁵, czyli świątynią Bożą wzniesioną z żywych kamieni, w której Ojciec jest czczony w Duchu i prawdzie (por. J 4, 23).

Słusznie przeto już od dawna terminem „kościół” określa się również budowlę, w której zbiera się wspólnota chrześcijańska dla słuchania Słowa Bożego, wspólnej modlitwy, uczestnictwa w sakramen-

dykacja (przeznaczenie miejsca dla kultu) dokonywała się przez konsekrację (uroczyste poświęcenie, w którym stosowano namaszczenie olejem krzyżma) lub przez poświęcenie (nawet uroczyste, np. cmentarza, ale bez stosowania namaszczenia).

³ Por. *Schema canonum Libri IV De Ecclesiae munere sanctificandi Pars II — De Locis et Temporibus sacris deque cultu divino*, Tydogmatyczna o Kościele, n. 4.

⁴ Najczęściej nowe przepisy liturgiczne przynoszą szersze niż dotychczas tło teologiczne, stanowiące podbudowę dla samych norm o charakterze prawnym.

⁵ Por. Sw. Cyprian, *De oratione dominica*, 23: PL, 4, 553; Konst. pis Polyglottis Vaticanis 1977, np. kan. 1—2.

łach i sprawowaniu Eucharystii. Ponieważ jest budowlą widzialną, dom ten stanowi szczególnie znak Kościoła pielgrzymującego na ziemi oraz jest obrazem Kościoła niebieskiego.

b) Układ kościoła

Jak się domaga sama jego natura, kościół winien być dostosowany do sprawowania w nim świętych obrzędów, winien być ozdobiony, wyróżniający się szlachetnym pięknem, a nie tylko użyteczny; ma też być rzeczywiście symbolem i znakiem rzeczy niebieskich⁶.

Gdy chodzi o bliższe wskazania w związku z wysuniętymi wyżej postulatami, to trzeba mieć na uwadze normy zawarte we Wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego. Najpierw „cały układ świętej budowli powinien być taki, ażeby był w pewien sposób obrazem zebranego zgromadzenia (ludu) oraz zezwalał na odpowiednie zajęcie miejsc przez wszystkich, dając również każdemu możliwość wypełnienia właściwej mu funkcji”⁷.

„Wprowadzenie” podaje następnie dokładne wskazania co do układu prezbiterium, ustawienia ołtarza zwłaszcza głównego, siedzeń, ambony oraz co do miejsca przechowywania Najśw. Sakramentu. Należy też zachować przepisy dotyczące rzeczy i miejsc przeznaczonych do sprawowania pozostałych sakramentów, przede wszystkim zaś chrztu i pokuty⁸.

Ze względu na praktyczny wydzźwięk, bardziej szczegółowego omówienia wymaga sprawa miejsca przechowywania Najśw. Sakramentu. Nowy obrzęd dedykacji kościoła przewiduje uroczyste „otwarcie” kaplicy przechowywania Najśw. Sakramentu. Nie podaje natomiast żadnych dyspozycji co do samego miejsca i sposobu przechowywania, odsyłając do wcześniej wydanych przepisów, zamieszczonych we Wprowadzeniu Ogólnym do Mszału Rzymskiego oraz przepisów zawartych w Uwagach Wstępnych dotyczących kultu Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą świętą⁹.

Miejsce przechowywania Najśw. Sakramentu powinno być rzeczywiście wyróżniające się, a równocześnie bardzo się zaleca, aby było odpowiednie dla prywatnej adoracji i modlitwy. Łatwiej da się to osiągnąć gdy zostanie przygotowana specjalna kaplica, oddzielona od

⁶ *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris* (dalej: *Ordo dedicationis*), r. I I, n. 3.

⁷ Wprowadzenie Ogólne do Mszału, n. 257 (PPK, t. VI, z. 2, n. 11851).

⁸ Tamże, nn. 253, 257—267, 271—272, 276—277. Gdy idzie o miejsce udzielania chrztu por. *Wtajemniczenie chrześcijańskie*, n. 25 (PPK, t. II, z. 2, n. 3423); o miejsce sprawowania Pokuty por. *Uwagi Wstępne do odnowionego obrzędu Pokuty*, n. 12 (PPK, t. VII, z. 2, n. 13531).

⁹ Wprowadzenie Ogólne do Mszału, nn. 276—277 (PPK, t. VI, z. 2, nn. 11876—11877) i *Uwagi Ogólne dotyczące kultu eucharystycznej Tajemnicy poza Mszą*, nn. 6, 9—11 (j.w., nn. 11338—11339, 11339, 11342—11347).

nawy głównej. Dotyczy to zwłaszcza tych kościołów, w których części zawierane są małżeństwa, ewentualnie odprawiane pogrzeby, a także tych, które są liczniej nawiedzane, bądź przez pielgrzymki, bądź z racji bogactwa artystyczno-historycznego.

Najświętszy Sakrament ma być przechowywany w tabernakulum solidnym, nie przejrzystym i nieruchomym. Z zasady w każdym kościele powinno być tylko jedno tabernakulum. Winno być umieszczone na ołtarzu, ewentualnie — za zezwoleniem ordynariusza miejsca — poza ołtarzem, lecz w części kościoła dostojnej i odpowiednio ozdobionej¹⁰.

Wypada zauważyć, że również w przypadku, gdy Najśw. Sakrament jest przechowywany w osobnej kaplicy, tabernakulum winno być umieszczone z reguły na ołtarzu. Suponuje to wspomniany wyżej obrzęd uroczystego „otwarcia” kaplicy przechowywania Najśw. Sakramentu¹¹.

Klucz od tabernakulum w którym jest przechowywany Najśw. Sakrament powinien być bardzo pilnie strzeżony przez kapłana, który ma pieczęć o kościół lub kaplicę albo przez szafarza nadzwyczajnego, któremu zostało zlecone udzielanie Komunii świętej. Obecność Najśw. Sakramentu w tabernakulum ma być zaznaczona przez konopeum lub w inny odpowiedni sposób, określony przez kompetentną władzę. Zgodnie z przekazanym zwyczajem obok tabernakulum winna się palić lampka, jako znak czci, którą wyraża się Panu. Ma być zasilana olejem lub woskiem¹².

2. Położenie kamienia węgielnego i rozpoczęcie prac przy budowie

Spotykamy w Kodeksie dyspozycję określającą szafarza poświęcenia i położenia kamienia węgielnego (por. kan. 1163). Nowe obrzędy de-

¹⁰ Uwagi Ogólne dotyczące kultu eucharystycznej Tajemnicy..., n. 10 (j.w., m. 11344): „za zezwoleniem ordynariusza miejsca — de iudicio ordinarii loci”.

¹¹ Ordo dedicationis ecclesiae, n. 81: *Cum processio ad sacellum repositionis pervenit, Episcopus deponit pyxidem super altare aut in tabernaculo...* (Ordo dedications, r. II, n. 81). W tej sprawie por. także Wskazania Duszpasterskie Episkopatu Polski o nabożeństwach (Kiel. Przegl. Diec., 47(1972) 261). Wypada ponadto przypomnieć, że Instrukcja *Eucharisticum mysterium*, n. 54, 2 zezwala odprawiać Mszę św. twarzą do wiernych, gdy na ołtarzu jest tabernakulum — niedużo wprowadzić, ale odpowiednio (PPK, t. I, z. 3, n. 1200).

¹² Uwagi Ogólne dotyczące kultu eucharystycznej Tajemnicy..., nn. 10—11 (PPK, t. VI, z. 2, nn. 11345—11347). Jak wiadomo, zamiast lampki zasilanej woskiem lub olejem, stosuje się powszechnie światło elektryczne, na co zezwalała przedtem *Stolica Ap.* Można więc mówić o powszechnym zwyczaju, który jest przeciwny obecnie wydanym przepisom liturgicznym. Te ostatnie nie potępią jednak przeciwnego zwyczaju.

dykacji kościoła zawierają również „obrząd położenia kamienia węgielnego lub rozpoczęcia pracy przy budowie nowego kościoła”¹³. Kiedy bowiem rozpoczyna się budowę nowego kościoła, wypada odprawić obrząd, przez który wyprasza się Boże błogosławieństwo dla podjętych prac i jednocześnie przypomina wiernym, że ta budowla wznoszona z kamieni będzie widzialnym znakiem żywego Kościoła, czyli budowli Bożej¹⁴, którą oni stanowią.

Zgodnie ze zwyczajem liturgicznym obrząd obejmuje poświęcenie placu pod nowy kościół oraz poświęcenie i położenie kamienia węgielnego. Gdzie ze względu na szczególny rodzaj sztuki, jak również sposób budowy nie zakłada się kamienia węgielnego, wypada zastosować obrząd poświęcenia placu pod nowy kościół, by Bogu powierzyć początek dzieła¹⁵.

W ten sposób nowe przepisy przewidują dwie różne sytuacje:

- 1° poświęcenie i położenie kamienia węgielnego, co jest zgodne z dotychczasową praktyką liturgiczną oraz
- 2° obrząd związany z rozpoczęciem prac przy budowie nowego kościoła, bez poświęcenia i położenia kamienia węgielnego — co należałoby uznać za pewną nowość.

Obrząd może być sprawowany w dowolnym dniu i o dowolnej godzinie — z wyjątkiem trydium paschalnego. Bardzo jednak zaleca się wybrać dzień, w którym wierni mogą się licznie zebrać.

Jest wskazane, by obrząd sprawował biskup diecezjalny. Jeśli zaś sam nie może tego uczynić, wtedy wykonanie tej czynności powierza innemu biskupowi lub prezbiterowi, zwłaszcza temu, którego ma za towarzysza i pomocnika w podejmowaniu troski pasterskiej o całą diecezję lub o wspólnotę, dla której jest wznoszony kościół¹⁶.

Powyższa dyspozycja posoborowa zawiera inną treść niż kan. 1163. Wspomniany bowiem kanon, odwołując się do kan. 1156, wprowadza rozróżnienie między kościołami należącymi do kleru diecezjalnego i kościołami będącymi własnością zakonu kleryckiego wyjątego. W pierwszym przypadku uprawnionym do poświęcenia kamienia węgielnego jest miejscowy ordynariusz, w drugim zaś wyższy przełożony zakonny. Zgodnie z cytowanym kanonem, obydwaj mogli delegować do tej czynności jakiegoś kapłana.

Nowe przepisy nie tylko nie wspominają o przełożonym zakonnym, ale niedwuznacznie go pomijają. Co więcej, zawężają także pojęcie rządcy diecezji, uprawnionego do tej czynności. Wiadomo bowiem, że „biskup diecezjalny” nie obejmuje wszystkich ordynariuszów miejsca¹⁷.

¹³ *Ordo imponendi primarium lapidem vel inchoandi opus ad ecclesiam aedificandam* (Ordo dedicationis, r. I, ss. 7—20).

¹⁴ Por. 1 Kor 3, 9, Konst. sob. *Lumen gentium*, n. 6.

¹⁵ Ordo dedicationis, r. I, n. 1.

¹⁶ Tamże, nn. 2—3 (*Ritus congruenter peragitur ab Episcopo dioeceseos* — n. 3).

¹⁷ W obecnym okresie posoborowym termin „biskup diecezjalny”

Mając więc na uwadze ogólne zasady należałoby powiedzieć, że nowe przepisy liturgiczne zmodyfikowały kan. 1163. Trudno jednak zgodzić się z takim twierdzeniem. Głównym argumentem jest fakt, że projekty nowego prawa przewidują utrzymanie dyspozycji kan. 1163 w obecnym jej brzmieniu¹⁸. Wydaje się, że zauważamy tutaj brak pewnej precyzji w przepisach liturgicznych i dlatego raczej nie można mówić o odwołaniu przepisów kodeksowych¹⁹.

O dniu i godzinie nabożeństwa trzeba wiernych powiadomić w odpowiednim czasie. Proboszcz zaś lub inni, do których to należy, winni pouczyć wiernych o znaczeniu tego obrzędu oraz o szacunku należnym kościołowi, który jest dla nich budowany. Wypada też zachęcić wiernych do spontanicznego i chętnego włączenia się w budowę kościoła.

Nowe przepisy polecają zwrócić uwagę na to, aby plac przewidziany pod budowę kościoła miał dobrze wytyczone granice i świątynię dało się obejść naokoło²⁰. Na miejscu, w którym ma być wzniesiony ołtarz należy ustawić krzyż odpowiedniej wielkości²¹. Przy sprawowaniu obrzędu używa się szat koloru białego lub uroczystego. Należy zaś przygotować:

- 1° dla biskupa — albę, stulę, kape, mitrę i pastorał;
- 2° dla prezbitera, gdy ten ma przewodniczyć nabożeństwu — albę, stulę i kape;
- 3° dla diakonów — alby, stuły i ewentualnie dalmatyki;
- 4° dla pozostałych ministrów — alby albo inne szaty prawnie zatwierdzone²².

3. Dedykacja kościoła

Przypomnijmy, że Kodeks zamieszcza kilka kanonów, które zawierają przepisy regulujące sprawę konsekracji kościoła (por. kan. 1165—1168). Postawiono tutaj najpierw ogólną zasadę, że w kościele nie wolno sprawować funkcji liturgicznych dopóki nie zostanie on uro-

obejmuje „nie tylko biskupów rezydencjalnych, lecz także tych, którzy są im w prawie przyrównani”, a więc wikariuszy i prefektów apostolskich, administratorów apostolskich ustanowionych na sposób stały, prałatów i opatów udzielnych (motu proprio *De Episcoporum muneribus*, n. III — PPK, t. I, z. 1, n. 189). Według projektów nowego prawa „biskup diecezjalny” jest synonimem kodeksowego terminu „biskup rezydencjalny” (Schemat „De Populo Dei”, kan. 233 § 1).

¹⁸ Por. kan. 10 schematu „De locis et temporibus sacris deque cultu divino”.

¹⁹ Por. kan. 2 KPK.

²⁰ Przypomnijmy tu, że kan. 1164 § 2 poleca zwrócić uwagę na to, by drzwi lub okna kościoła nie wychodziły wprost do pomieszczeń osób świeckich.

²¹ Ordo dedicationis, r. I, nn. 4—6.

²² Tamże, n. 8.

czyście konsekrowany lub poświęcony (kan. 1165 § 1). Następnie określono dość precyzyjnie warunki wymagane do konsekracji (j.w. §§ 2—5); czas konsekracji i konieczność zachowania postu, sprawę udzielenia odpustu przez szafarza obrzędu (kan. 1166), obchód rocznicy konsekracji (kan. 1167); sprawę tytułu kościoła i jego obchodu liturgicznego (kan. 1168).

Nie wszystkie z tych momentów zostały uwzględnione w nowych przepisach liturgicznych zawartych w obrzędzie dedykacji, niektóre zaś z uwzględnionych nie zostały tak precyzyjnie przedstawione jak to czyni Kodeks. Wypada w tym miejscu dodać, że schemat prawa o miejscach świętych pomija cytowane wyżej kanony kodeksowe, pozostawiając tym samym uregulowanie tej sprawy normom liturgicznym²³. A więc jedyną moc obowiązującą będą posiadały — przynajmniej według obecnych przewidywań — jedynie przepisy liturgiczne, zawarte w ogłoszonym ostatnio obrzędzie dedykacji kościoła i ołtarza.

A. Konieczność dedykacji

Nowe przepisy nie powtarzają bezpośrednio kodeksowego zakazu odprawiania nabożeństw w kościele jeszcze nie konsekrowanym (dedykowanym) lub nie poświęconym (por. kan. 1165 § 1), niemniej jednak bardzo usilnie zachęcają do utrzymania tej zasady²⁴. Ale musiano wziąć pod uwagę praktykę, która już wcześniej się wytworzyła, na podstawie której prawie z reguły (przynajmniej w naszych warunkach) przez pewien czas odprawia się nabożeństwa w kościele jeszcze nie konsekrowanym. Stąd przewiduje się dwie wersje obrzędu dedykacji, a mianowicie:

- 1° obrzęd dedykacji kościoła²⁵ — stosowany wtedy, gdy w nim nie odprawiano jeszcze Mszy świętej i
- 2° obrzęd dedykacji kościoła, w którym są już na sposób stały sprawowane czynności liturgiczne²⁶.

Prawo kodeksowe nie ustawia na jednej płaszczyźnie sprawy obowiązku konsekrowania kościołów. O ścisłym obowiązku można mówić tylko w odniesieniu do kościołów katedralnych, na co wskazuje sformułowanie użyte w kan. 1163 § 3: „*dedicentur — winny być dedykowane*”. Nie można natomiast mówić o prawdziwym obowiązku w od-

²³ Por. schemat „*De locis et temporibus sacris deque cultu divino*”, s. 3.

²⁴ *Ordo dedicationis*, r. III, n. 1: „...*quantum fieri potest caveatur ne in nova ecclesia Missa celebretur antequam ipsa dedicetur*”.

²⁵ „*Ordo dedicationis ecclesiae*” — jest to rozdział II w *Ordo dedicationis* (ss. 21—59).

²⁶ „*Ordo dedicationis ecclesiae in qua iam de more sacra celebrantur*” — jest to rozdział III w *Ordo dedicationis* (ss. 60—81).

niesieniu do pozostałych kościołów, z tym jednak, że jest na pewno przynajmniej życzeniem prawodawcy, by konsekrować kościoły kolegiackie, konwentualne i parafialne²⁷.

Pewną modyfikację tej dyspozycji przyniosło już Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego (1969 r.), gdzie w stosunku do wszystkich kościołów postawiono taką zasadę: „Jest rzeczą wskazaną, by kościoły były uroczystie konsekrowane”²⁸. Nowy obrzęd dedykacji nie podaje bezpośrednio jasno sprecyzowanej zasady, na wzór kodeksowej. Zabiera jednak głos na ten temat. I tak w Uwagach Wstępnych do dedykacji kościoła zamieszczono następującą dyspozycję: „Ponieważ zaś kościół jest wznoszony jako budowla przeznaczona wyłącznie i na sposób stały do gromadzenia się w niej Ludu Bożego i sprawowania świętych czynności, wypada go dedykować Bogu, zgodnie z bardzo starym zwyczajem Kościoła”²⁹. Do tej samej sprawy powracają nowe przepisy liturgiczne w Uwagach Wstępnych do poświęcenia kościoła: „Jest wskazane, ażeby budowle święte, czyli kościoły przeznaczone na sposób stały do sprawowania w nich Bożych tajemnic były przekazywane Bogu (dedykowane) przez zastosowanie obrzędu dedykacji (konsekracji)”³⁰. Wreszcie w Uwagach Wstępnych do obrzędu dedykacji kościoła, w którym są już odprawiane nabożeństwa, czytamy: „... jak wyżej powiedziano należy wedle możliwości ściśle zabiegać o to, ażeby w nowym kościele nie odprawiano Mszy św. zanim zostanie dedykowany”³¹.

Na podstawie przytoczonych wypowiedzi prawodawcy należałoby wyciągnąć wniosek, że obecnie nie może być mowy o ścisłym obowiązku konsekrowania kościołów, a więc o obowiązku ujmowanym w dotychczasowych kategoriach prawnych. Nigdzie bowiem nie użyto wprost kodeksowego sformułowania: „dedicentur”, co czyni kan. 1165 § 3 w odniesieniu do kościołów katedralnych. Wypada jednak zauważyć, że dwie pierwsze z wyliczonych wyżej dyspozycji wykazują duże podobieństwo do sformułowania kodeksowego dotyczącego kościołów kolegiackich, konwentualnych i parafialnych. Można więc powiedzieć, że przepisy posoborowe raczej poszerzyły to, czego domagał się cytowany wyżej przepis kodeksowy. Są jednak wypadki, w których prawo posoborowe wyraźnie domaga się konsekracji kościoła. Taki wymóg

²⁷ Kan. 1165 § 3: *Sollemni consecratione dedicentur ecclesiae cathedrales et, quantum fieri potest, ecclesiae collegiatae, conventuales, paroeciales.*

²⁸ Nr 255: *Praestat ecclesias sollemniter consecrari* (PPK, t. VI, z. 2, n. 11849).

²⁹ *Ordo dedicationis, r. II, n. 2, 2: Ecclesiam... sollemni ritu Domino dicari decet....*

³⁰ *...ecclesias quae modo stabili ad divina celebranda mysteria destinantur, expedit Deo dicari secundum Ordinem dedicationis ecclesiae...* (*Ordo dedicationis, r. V., n. 1.*)

³¹ *...quantum fieri potest caveatur ne in nova ecclesia Missa celebretur antequam ipsa dedicetur* (*Ordo dedicationis, r. III, n. 1.*)

postawiono świątyniom, które mają uzyskać tytuł bazyliki mniejszej³². Wydaje się, że również w odniesieniu do kościołów katedralnych należy podtrzymać wymóg zawarty w kan. 1065 § 3, o konieczności konsekracji.

B. Warunki dedykacji

Z tego co już poprzednio powiedziano wynika, że w dalszym ciągu obowiązuje zakaz konsekracji (dedykacji) kościoła, jeśli się przewiduje, że zostanie obrócony na cele świeckie (por. kan. 1165 § 2). Cytowana wyżej dyspozycja kodeksowa zabrania w takim przypadku nawet udzielania zezwolenia na budowę oraz poświęcenia wzniesionego już obiektu. Inaczej reguluje tę sprawę nowe prawo, ale do tego jeszcze powrócimy.

Kodeks stawia określone wymagania dotyczące materiału, z którego buduje się nowy kościół. Kan. 1165 § 4 zakazał konsekrowania kościołów zbudowanych z drzewa, żelaza lub innego metalu. Nie dotyczyło to jednak kościołów żelbetowych, gdy odrzwia głównego przynajmniej wejścia oraz dwanaście krzyży były wykonane z kamienia³³.

Już Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego mówiąc o kościołach nie powtórzyło wymogów kodeksowych co do materiału. Na temat materiału zabrało głos tylko w odniesieniu do ołtarzy, dokonując wyraźnych modyfikacji przepisów kodeksowych. W tym samym kierunku poszły normy zawarte w nowym obrzędzie dedykacji (konsekracji) kościoła. Postawiono właściwie tylko jeden warunek, że ma to być budowla przeznaczona na sposób stały do sprawowania w niej Bożych tajemnic. Nie ma natomiast żadnych wymagań co do materiału, z którego ma być zbudowany kościół. W ten sposób mamy do odnotowania ważną modyfikację, która zdaje się poszerzać znacznie zakres budowli świętych, które mogą być konsekrowane. Ta nowa zasada dotyczy na pierwszym miejscu kościołów, które obecnie są budowane lub w przyszłości będą wznoszone. Gdy bowiem idzie o świątynie (np. drewniane) wcześniej zbudowane i tylko poświęcone, to trzeba mieć na uwadze normy zawarte w obrzędzie dedykacji kościoła, w którym już są zwyczajnie odprawiane święte czynności. Do tej sprawy później powrócimy.

Kan. 1165 § 5 precyzował jeszcze trzeci warunek konsekracji kościoła: można konsekrować ołtarz bez konsekrowania kościoła, jednakże razem z kościołem winien być konsekrowany przynajmniej główny ołtarz, albo ołtarz boczny, jeśli główny był już konsekrowany. Wprawdzie kodeks nie wymagał tego do ważności, ale niektórzy autorzy

³² Instrukcja Kongregacji Obrzędów (6. 6. 1968 r.) *Domus Dei*, I, 2 (PPK, t. II, z. 2, n. 3163).

³³ Por. Dekret Kongregacji Obrzędów z dnia 12 listopada 1909 r. (AAS 2(1909) 797).

wyrażali zdanie, że należy ewentualnie nawet ekssekrować jeden ołtarz, aby można go było ponownie konsekrować razem z kościołem³⁴.

Wydaje się, że nowe przepisy nie tylko nie odstępowały od tego warunku, ale wprowadziły nawet pewne obostrzenia. Wynika to przede wszystkim z wymagań postawionych w związku z dedykacją (konsekracją) kościoła, w którym już się odprawia nabożeństwa. Powiedziano tutaj wyraźnie, że tradycja i przepisy liturgiczne nie pozwalają dedykować kościoła bez równoczesnej dedykacji ołtarza, która stanowi główną część całego obrzędu dedykacji³⁵. Na wspomniane wyżej „obostrzenie” wskazuje przede wszystkim użyta przez prawodawcę partykuła „nisi”. Oczywiście nie oznacza to, że gdy ołtarz główny był już konsekrowany należy go ekssekrować. Raczej trzeba by powiedzieć, że w takiej sytuacji nie ma warunków do konsekracji kościoła.

C. Tytuł kościoła i relikwie Świętych

Zgodnie z dotychczas obowiązującą normą (por. kan. 1168 § 1) każdy kościół dedykowany winien mieć własny tytuł. Również w tej dziedzinie nowe przepisy przyniosły dokładniejsze wytyczne. Tytułem kościoła może być: Trójca Przenajśw.; Pan nasz Jezus Chrystusem pod wezwaniem tajemnicy życia lub imienia wprowadzonym już do liturgii: Duch Święty; Najśw. Maryja Panna, także pod jakimś wezwaniem przyjętym już w liturgii; Święci Aniołowie albo wreszcie Święty, zamieszczony w Martyrologium Rzymskim lub załączniku do niego, prawnie zatwierdzonym. Bez indultu Stolicy Apostolskiej tytułu kościoła nie może stanowić Błogosławiony³⁶. Kościół powinien mieć jeden tylko tytuł, chyba że chodzi o Świętych wpisanych razem do kalendarza liturgicznego³⁷. Nie da się więc utrzymać twierdzenia niektórych kanonistów³⁸, że w akcie konsekracji wolno ustanawiać nawet kilka tytułów.

Zgodnie z dotychczasowymi przepisami liturgicznymi w związku z konsekracją ołtarza, która stanowi istotną część obrzędu konsekracji kościoła, należało w nim umieścić relikwie Świętych Męczenników. Nowe przepisy o dedykacji kościoła zachowują modyfikację dokonaną już przez Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego³⁹, podając ponadto kilka nowych wskazań w tej materii. Nie ma więc odtąd już ścisłego obowiązku, lecz należy „zachować z pożytkiem” tradycję liturgii rzymskiej umieszczania relikwii Męczenników lub innych Świętych.

³⁴ Por. np. Coronata M., *De locis et temporibus sacris*, s. 15 i n., Bączkowi cz, *Prawo Kanoniczne*, II, s. 351.

³⁵ Ordo dedicationis, r. III, n. 1.

³⁶ A więc zostaje utrzymany w mocy przepis kan. 1168 § 3: *Ecclesiae dedicari Beatis nequeunt sine Sedis Apostolicae indulto*.

³⁷ Ordo dedicationis, r. II, n. 4.

³⁸ Por. Coronata M., *De locis et temporibus sacris*, s. 21.

³⁹ N. 266 (PPK, t. VI, z. 2, n. 11863).

Zwróćmy uwagę na to, że nie muszą to być relikwie Świętych Męczenników, jak tego domagały się dotychczasowe przepisy.

Trzeba jednak mieć na uwadze następujące wskazania:

1° Relikwie powinny być odpowiednio wielkie, aby było widać, że stanowią część ludzkiego ciała. Stąd należy unikać składania w ołtarzu zbyt małych relikwii jednego lub kilku świętych.

2° Z największą troską trzeba zbadać autentyczność relikwii. Lepiej bowiem dedykować kościół bez relikwii, niż umieszczać w ołtarzu relikwie wątpliwe.

3° Naczynka z relikwiami nie powinno się umieszczać ponad ołtarzem lub w mensie ołtarza, lecz — uwzględniając kształt ołtarza — należy je umieścić pod mensą⁴⁰.

D. Sprawowanie dedykacji nowo zbudowanego kościoła

Chociaż zagadnienie dotyczące sprawowania dedykacji należy niewątpliwie do liturgii, jednak wypada je tutaj uwzględnić nie tylko dla całości, lecz również z tej racji, że w wielu punktach posiada także aspekt prawny.

1) Szafarz dedykacji kościoła

Pierwsza sprawa dotyczy szafarza obrzędu. Zgodnie z nowymi przepisami do biskupa, któremu została powierzona troska o kościół partykularny należy dedykowanie (konsekwowanie) kościołów wybudowanych w jego diecezji. Jeśli sam nie może przewodniczyć obrzędowi zleca tę czynność innemu biskupowi, zwłaszcza temu, który jest jego towarzyszem lub pomocnikiem w wypełnianiu posługi pasterskiej wobec wiernych, dla których kościół został wybudowany. W okolicznościach zaś rzeczywiście szczególnych deleguje do tego prezbitera, dając mu specjalne zlecenie⁴¹.

Podane tutaj określenie szafarza dedykacji posiada już teraz moc obowiązującą. Trzeba jednak zauważyć, że interpretacja tej dyspozycji nastrocza pewne trudności, zwłaszcza wtedy gdy ją zestawiamy z dotychczasową kodeksową dyspozycją (por. kan. 1155), jak również z projektem nowego prawa⁴².

Użyty w nowych przepisach termin zdaje się wskazywać wyraźnie na biskupa diecezjalnego, co w posoborowych dokumentach oznacza biskupa rezydencjalnego i tych wszystkich, którzy są mu w prawie przyrównani⁴³. Według zaś projektów nowego prawa biskup diecezjal-

⁴⁰ Ordo dedicationis, r. II, n. 5.

⁴¹ Tamże, n. 6.

⁴² Schema canonum... *De locis et temporibus sacris deque cultu divino*, Typis Polyglottis Vaticanis 1977.

⁴³ Por. np. motu proprio *De Episcoporum muneribus*, n. III (PPK, t. I, z. 1, n. 189).

ny jest właściwie synonimem biskupa rezydencjalnego w ujęciu kodeksowym⁴⁴. Należałoby się spodziewać, że wydawane obecnie przepisy zastosują terminologię już uzgodnioną z projektami nowego prawa. Trudno jednak to powiedzieć mając na uwadze przytoczone wyżej przepisy liturgiczne. Gdyby bowiem przyjąć, że nowe przepisy o dedykacji kościoła mówią tylko o biskupie diecezjalnym, wtedy zostają wykluczeni ci, którzy tymczasowo zarządzają diecezją i wchodzą w zakres pojęcia „ordynariusz miejsca”. Na taką zaś interpretację trudno się zgodzić, skoro projekty nowego prawa uwzględniają w tym punkcie ordynariusza miejsca.

Stąd wspomnianą dyspozycję nowego prawa liturgicznego o szafarzu dedykacji kościoła trzeba tłumaczyć na tle zarówno dotychczasowych przepisów kodeksowych, jak i projektów nowego prawa. W takiej zaś sytuacji termin „biskup” powinien objąć także tych, którzy tymczasowo zarządzają diecezją⁴⁵. Co więcej, wydaje się, że tymczasowy rządcą, na podstawie sprawowanej funkcji może dokonać dedykacji kościoła nawet wtedy, gdy nie posiada sakry biskupiej. Do wyciągnięcia takiego wniosku upoważnia przede wszystkim fakt, że odnowione przepisy pozwalają pasterzowi (biskupowi) diecezji delegować do wykonania tej czynności nawet zwykłego prezbitera. Następnie wypada wskazać i na to, że projekt nowego prawa zawierający odpowiednik obecnego kan. 1155, mówiąc o ordynariuszu terytorium upoważnionym do konsekracji miejsc świętych, pomija dotychczasowy warunek o posiadaniu przez niego sakry biskupiej⁴⁶.

Zarówno wikariusz generalny jak i wikariusz biskupi, posiadający sakrę biskupią potrzebują upoważnienia pasterza diecezji. Chociaż nie wspominają o tym wyraźnie nowe przepisy, jednak wypada zauważyć że zgodnie z dotychczasową dyscypliną upoważnienie takie jest wymagane jedynie do godziwości aktu.

Ważną nowością w stosunku do obowiązujących dotychczas przepisów⁴⁷, jest przyznanie biskupowi diecezjalnemu możliwości delegowania prezbitera do dokonania dedykacji kościoła. Prawodawca jednak zastrzeżę, że z przyznanego tutaj uprawnienia ma korzystać w okolicznościach rzeczywiście szczególnych⁴⁸.

⁴⁴ Por. kan. 233 § 1 schematu *De Populo Dei*.

⁴⁵ Gdy idzie o projekty nowego prawa por. schemat *De normis generalibus*, kan. 101.

⁴⁶ Por. kan. 2 § 1 schematu *De locis et temporibus sacris deque cultu divino*.

⁴⁷ Nie tylko w stosunku do przepisów kodeksowych, lecz także w odniesieniu do uprawnień delegowanych zawartych w tzw. *Quinquennialia*.

⁴⁸ *Ordo dedicationis*, r. II, n. 6: *...in adiunctis omnino peculiaribus*, (*munus committet*) *presbytero, cui speciale dabit mandatum*. Jest tu mowa o specjalnym zleceniu, które jest chyba wymagane do ważności. Oczywiście nie musi być dane na piśmie.

2) Czas dokonania dedykacji

Na dedykację kościoła trzeba wybrać dzień, w którym wierni mogą się licznie zebrać, zwłaszcza niedzielę. Ponieważ w omawianym obrzędzie wszystko przenika myśl o poświęceniu Bogu, stąd nie wolno dokonywać dedykacji kościoła w dniach, kiedy wspomina się tajemnicę której w żaden sposób nie wypada pominąć, a więc: w Trydium Paschalne, w Boże Narodzenie, w Objawienie Pańskie, we Wniebowstąpienie, w Zesłanie Ducha Świętego, w Popielec, w dni powszednie W. Tygodnia oraz w Dzień Zaduszny⁴⁹.

3) Obrzęd liturgiczny dedykacji

Nowe przepisy⁵⁰ mocno akcentują wagę Mszy dedykacyjnej. Sprawowanie Ofiary eucharystycznej jest ściśle związane z samym obrzędem dedykacji kościoła. Z tej też racji w obrzędzie dedykacji kościoła pomija się teksty liturgiczne przewidziane na dany dzień, a stosuje teksty własne, tak gdy idzie o liturgię słowa jak i o liturgię eucharystyczną. Jest wskazane, by biskup koncelebrował Mszę z prezbiterami, którzy mu asystują w dokonywaniu dedykacji oraz z tymi, którym powierzono posługę kierowania parafią lub wspólnotą, dla której zbudowano kościół⁵¹.

Dzień dedykacji jest obchodzony w kościele dedykowanym jako „uroczystość”. Oficjum bierze się z dedykacji kościoła, poczynając od pierwszych niesporów. Gdy przewidziano obrzęd umieszczenia relikwii w ołtarzu, jest bardzo wskazane zorganizować wigilię przy relikwiach Męczennika lub Świętego. Może ją wypełnić na pierwszym miejscu godzina czytań, zaczerpnięta z części wspólnej lub własnej Liturgii godzin. Mając zaś na uwadze uczestnictwo wiernych czuwanie takie należy odpowiednio przystosować, zachowując odnośne przepisy prawne⁵².

Obrzędy dedykacji rozpoczyna wejście do kościoła, które zależnie od okoliczności — może przybrać potrójną formę:

- 1° procesji, która przechodzi z miejsca położonego w pewnej odległości od nowego kościoła;
- 2° „uroczystego wejścia” od drzwi kościoła;
- 3° „zwykłego wejścia” — biskup, koncelebransi i usługujący wychodzą procesjonalnie z zakrystii.

Z obrzędem „wejścia” związane dwa akty:

⁴⁹ Tamże, r. II, n. 7.

⁵⁰ Chodzi o *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris* z 1977 r. Wypada tu przypomnieć, że w roku 1961 ukazało się nowe wydanie Pontyfikału, które wprowadziło szereg zmian w stosunku do wydań poprzednich.

⁵¹ *Ordo dedicationis*, r. II, nn. 8—9.

⁵² Tamże, n. 10. Gdy idzie „odnośne przepisy prawne” por. Wprowadzenie Ogólne do Liturgii Godzin, nn. 70—73 (PPK, t. 7994—7999).

a) przekazanie kościoła biskupowi — dokonywane przez tych, którzy wznosili budowlę oraz

b) pokropienie kościoła — biskup święci wodę i kropi nią najpierw lud, który stanowi duchową świątynię, a następnie ściany kościoła i ołtarz⁵³.

Z kolei następuje Liturgia słowa. Obejmuje ona przede wszystkim trzy czytania biblijne, zaczerpnięte z Lekcjonarza⁵⁴. Po nich następuje homilia, w której biskup wyjaśnia zarówno czytania jak i sens obrzędu dedykacji. Zawsze odmawia się wyznanie wiary, a opuszcza modlitwę powszechną, ponieważ jej miejsce zajmuje śpiew litanii do Wszystkich Świętych.

Po liturgii słowa jest śpiewana (odmawiana) Litania do Wszystkich Świętych, a po jej zakończeniu ma miejsce — jeśli jest przewidziane — złożenie (w ołtarzu) relikwii jakiegoś Męczennika dla podkreślenia, że ofiara członków wzięła swój początek z ofiary Głowy. Jeśli nie można zdobyć relikwii Męczennika, wtedy wolno złożyć relikwie innego Świętego. Z tego sformułowania (n. 14) wynika, że w miarę możliwości należy się postarać o relikwie Męczennika.

Jak już poprzednio wspomniano nowe przepisy mocno podkreślają (n. 15), że sprawowanie Eucharystii stanowi najważniejszy obrzęd i jedynie konieczny do dokonania dedykacji kościoła. Mimo tego — zgodnie z tradycją wspólną Kościołowi wschodniemu i zachodniemu — odmawia się także specjalną modlitwę dedykacyjną, która wyraża wolę przekazania kościoła na zawsze Bogu i kieruje do Niego prośbę o błogosławieństwo.

Po modlitwie dedykacyjnej następuje namaszczenie ołtarza i ścian kościoła. Przez namaszczenie krzyżem ołtarz staje się symbolem Chrystusa, który przed wszystkimi jest „Namaszczony” i taką otrzymał nazwę: albowiem Ojciec namaścił Go Duchem Świętym i ustanowił Najwyższym Kapłanem, który na ołtarzu swojego Ciała złożył ofiarę życia za zbawienie wszystkich.

Natomiast namaszczenie kościoła oznacza, że zostaje on przeznaczony cały i na stałe dla sprawowania w nim chrześcijańskiego kultu. Zgodnie z liturgiczną tradycją dokonuje się dwunastu namaszczeń, ewentualnie — gdy tak zalecają okoliczności — czterech, przez które podkreśla się, że kościół jest obrazem świętego Miasta Jeruzalem.

Po dokonaniu namaszczenia, na ołtarzu spala się kadzidło, co przypomina, że ofiara Chrystusa, która na ołtarzu uwiecznia się w tajemnicy, wstępuje do Boga jako woń słodkości. Symbolizuje także błagalne i dziękczynne modlitwy wiernych, docierając aż do tronu Bożego. Z kolei następuje okadzenie nawy kościoła, wyrażające przeznaczenie go na dom modlitwy. Okadza się jednak przede wszystkim lud Bo-

⁵³ Ordo dedicationis, r. II, n. 11.

⁵⁴ W wydaniu typicznym jest to III tom, s. 233—244.

ży: on jest bowiem żywą świątynią, w której każdy wierny stanowi żywy ołtarz⁵⁵.

Po zakończeniu obrzędu okadzenia, ministrzy wycierają ołtarz i nakrywają obrusem. Jest wskazane przyozdobić ołtarz kwiatami⁵⁶; to wszystko ma przypominać, że ołtarz chrześcijański jest miejscem sprawowania ofiary eucharystycznej i stołem Pańskim, przy którym zgromadzeni kapłani oraz wierni, w tej samej czynności — choć przez wykonywanie różnych funkcji — sprawują Pamiątkę śmierci i zmartwychwstania Chrystusa i spożywają wieczerzę Pańską. Szczególnie przyozdobienie ołtarza podkreśla, że wierni z radością mają się zbierać, aby tutaj posilić się Bożym pokarmem.

W tym też momencie zapala się świece potrzebne do sprawowania Eucharystii, jak również te, które są umieszczone w miejscach namaszczenia kościoła. Cała też świątynia rozbłyśka światłem dla przypomnienia, że Chrystus jest prawdziwą światłością oraz że jego światłością jaśnieje Kościół, a poprzez niego cała rodzina ludzka⁵⁷.

Po przygotowaniu ołtarza biskup sprawuje Eucharystię, co stanowi najważniejszą i najstarszą część obrzędu. Odprawianie bowiem Eucharystii jak najbardziej odpowiada obrzędowi dedykacji kościoła:

— przez sprawowanie bowiem Eucharystii osiąga się cel główny dla którego została zbudowana świątynia i wzniesiony ołtarz;

— ponadto Eucharystia, która uświęca serca przyjmujących ją, w pewien sposób konsekruje ołtarz i miejsce odprawiania, co niejednokrotnie stwierdzali starożytni Ojcowie Kościoła: „Ołtarz ten godny jest podziwu, ponieważ, chociaż z natury swej jest kamieniem, jednakże zostaje uświęcony gdy przyjmie Ciało Chrystusa”⁵⁸.

— wreszcie ścisły związek pomiędzy dedykacją kościoła i sprawowaniem Eucharystii ukazuje się również przez to, że Msza obrzędowa o dedykacji została ubogacona własną prefacją, która łączy się ściśle z obrzędem⁵⁹.

4) Przystosowanie obrzędu

Podobnie jak w analogicznych sytuacjach również i w tym przypadku przewiduje się możliwość przystosowania obrzędu. Konferencje Biskupie są uprawnione przystosować obrzęd do obyczajów każdego regionu (kraju), w ten jednak sposób, by nic nie ująć z jego dostojności i uroczystego charakteru. Należy zaś mieć na uwadze co następuje:

⁵⁵ Ordo dedicationis, r. II, nn. 14—16.

⁵⁶ Tamże, n. 69.

⁵⁷ Tamże, n. 16.

⁵⁸ S. I o a n n e s C h r y s o s t o m u s, *Homil. XX in II Cor.*, 3: PG, 61, 540.

⁵⁹ Ordo dedicationis, r. II, n. 17.

1° nigdy nie wolno pominąć odprawienia Mszy z własną prefacją oraz modlitwy dedykacyjnej;

2° należy zachować obrzędy, które na podstawie tradycji liturgicznej posiadają szczególne znaczenie i moc⁶⁰, wprowadzając w razie potrzeby odpowiednie przystosowania formuł, chyba że poważne racje zdecydują o ich pominięciu.

Kompetentna władza kościelna powinna się konsultować ze Stolicą Apostolską, gdy idzie o dokonywanie przystosowań i za jej zgodą wprowadzać odpowiednie modyfikacje⁶¹.

Oprócz przystosowań wprowadzonych na sposób stały do obrzędu z okazji tłumaczenia na język narodowy, istnieje możliwość dokonywania przystosowań przez samych szafarzy, w ramach określonych przez przepisy. I tak, biskup lub inne osoby sprawujące obrzęd dedykacji mogą:

1° ustalić sposób „wejścia do kościoła”, o którym mowa w n. 11 (Uwag Wstępnych);

2° ustalić sposób „przekazania” nowego kościoła (por. n. 11);

3° zadecydować o użyteczności umieszczenia relikwii. W tej ostatniej sprawie należy mieć na względzie dobro duchowe wiernych i zachować przepisy zawarte w n. 5.

Natomiast do rektora kościoła dedykowanego, wraz z jego współpracownikami, należy ustalenie szczegółów dotyczących czytań, śpiewów, jak również wszystkiego co ma na uwadze dostarczenie pomocy duszpasterskich do owocnego uczestniczenia wiernych i właściwego zorganizowania całego nabożeństwa liturgicznego⁶².

5) Przygotowanie duszpasterskie

Ażeby wierni mogli owocnie uczestniczyć w obrzędzie dedykacji muszą być odpowiednio pouczeni, przez rektora danego kościoła oraz przez inne osoby zorientowane w sprawach duszpasterskich, o znaczeniu tej czynności liturgicznej, jej mocy duchowej, eklezjalnej i misyjnej. Należy przeto podać wiernym wyjaśnienia na temat poszczególnych elementów kościoła oraz ich znaczenia, a także odnośnie do samego obrzędu i stosowanych w nim symboli. Chodzi też o to, by wierni, mając do dyspozycji odpowiednie pomoce, świadomie i czynnie brali udział w świętym obrzędzie⁶³.

E. Obrzęd dedykacji kościoła w którym już zwyczajnie są odprawiane nabożeństwa

Zaleca się jako regułę, że otwarcie nowego kościoła winno się łączyć z jego dedykacją. Ponieważ jednak od tej reguły należało cza-

⁶⁰ Chodzi o elementy wyliczone w r. II, n. 16.

⁶¹ Ordo dedicationis, r. II, n. 18.

⁶² Tamże, n. 19.

⁶³ Tamże, n. 20.

sem czynić wyjątki, dlatego przewidziano obecnie specjalny obrzęd na tę sytuację. Prawodawca stawia pewne warunki gdy idzie o dedykację takich kościołów:

1° Musi być przygotowany ołtarz do dedykacji, ponieważ zwyczaj i prawo liturgiczne słusznie zabraniają dokonywania dedykacji kościoła bez dedykacji ołtarza; dedykacja bowiem ołtarza stanowi główną część całego obrzędu.

2° Wymaga się następnie, aby do dawnego kościoła była dobudowana jakaś część lub wprowadzone były poważne zmiany w samej budowlu (np. kościół został gruntownie odnowiony), ewentualnie w jej stanie prawnym (np. świątynia otrzymała godność kościoła parafialnego)⁶⁴.

Zwłaszcza drugi warunek zdaje się wskazywać na to, że chodzi tutaj na pierwszym miejscu o kościoły, w których już przez dłuższy czas sprawowano kult Boży. Stąd mamy tutaj pośrednio odpowiedź na pytanie kiedy można obecnie ewentualnie konsekrować kościoły, które według dawnego prawa mogły być tylko poświęcone (np. kościoły drewniane). A więc muszą być spełnione wskazane wyżej warunki. Wydaje się jednak, że omawiany teraz obrzęd należy stosować także przy dedykacji (konsekracji) świątyń niedawno wprowadzone w budowę, w których nawet przez stosunkowo niedługi czas, „tymczasowo” odprawiano nabożeństwa liturgiczne, w oczekiwaniu na dzień dedykacji. W praktyce bowiem dedykuje się kościół już całkowicie wykończony. Zresztą wskazuje na to dość wyraźnie druga z zamieszczonych poniżej dyspozycji.

Omawiany teraz obrzęd różni się od poprzedniego opisanego w następujących punktach:

a) pomija się czynności związane z otwarciem drzwi, ponieważ kościół jest faktycznie dostępny dla wiernych. Z tej też racji ma zastosowanie „wejście zwykłe”. Gdyby jednak kościół był przez dłuższy czas zamknięty i obecnie zostaje na nowo udostępniony do sprawowania w nim nabożeństw, wolno zastosować obrzęd „otwarcia”, ponieważ ma on swoje uzasadnienie.

b) Obrzęd przekazania biskupowi kościoła należy — zależnie od okoliczności — zachować, pominąć lub przystosować, ażeby odpowiadał realnej (konkretnej) sytuacji kościoła dedykowanego. Tak np. jest wskazane zachować ten obrzęd w przypadku dedykacji kościoła, który niedawno został zbudowany, a opuścić w odniesieniu do kościoła starego, w którego zewnętrznym stanie nic się nie zmieniło (gdy zmiana nastąpiła tylko w stanie prawnym), przystosować gdy idzie o kościół stary ale gruntownie odrestaurowany.

c) Opuszcza się obrzęd pokropienia ścian wodą święconą, ponieważ ma on charakter oczyszczający.

d) Wprowadza się pewne zmiany w czytaniach biblijnych⁶⁵.

⁶⁴ Ordo dedicationis, r. III, n. 1.

⁶⁵ Tamże, n. 2.

4. Poświęcenie kościoła

Także i w tym przypadku uwzględnimy zarówno przepisy prawnoliturgiczne zawarte w Uwagach Wstępnych (do obrzędu) jak i sam obrzęd, w którego rubrykach spotykamy niejednokrotnie ważne wskazania praktyczne.

A. Uwagi Wstępne

I tutaj prawodawca najpierw przypomina, że jest wskazane, ażeby budowle święte czyli kościoły przeznaczone na sposób stały do sprawowania w nich Bożych tajemnic były przekazywane Bogu przez zastosowanie obrzędu dedykacji (konsekracji) kościoła, który odznacza się wymową obrzędów i symboliki. Natomiast kaplice prywatne, kapliczki, ewentualnie budowle sakralne (świątynie), które z racji szczególnych okoliczności jedynie czasowo mają być przeznaczone dla sprawowania w nich kultu Bożego, wypada poświęcić stosując opisany niżej obrzęd.

Gdy idzie o liturgiczne urządzenie tych obiektów, wybór tytułu i duszpasterskie przygotowanie wiernych należy zachować — wprowadzając wszakże odpowiednie modyfikacje — normy podane poprzednio, zawarte w Uwagach Wstępnych do obrzędu dedykacji kościoła⁶⁶.

Poświęcenia kościoła lub kaplicy dokonuje biskup diecezjalny lub delegowany przez niego prezbiter⁶⁷. W tym punkcie nowe przepisy ujmują sprawę inaczej niż dyspozycje kodeksowe. Kanon bowiem 1156 rozróżnia pomiędzy miejscami należącymi do diecezji i do zakonu kleryckiego wyjątego. W pierwszym przypadku prawo poświęcenia przysługuje ordynariuszowi danego terytorium w drugim zaś przełożonemu wyższemu, przy czym obydwaj mogą delegować do tej czynności kapłana.

Jak widzieliśmy, cytowany przepis posoborowy prawo poświęcenia kościoła przyznaje biskupowi diecezjalnemu. Użycie tego terminu zdaje się wykluczać nie tylko wyższych przełożonych zakonnych, lecz także tych ordynariuszy miejsca, którzy nie są przyrównani biskupowi diecezjalnemu. Rodzi się zatem pytanie, czy tym samym został już obecnie zmodyfikowany przepis kodeksowy. Na tak postawione pytanie trudno odpowiedzieć, w sposób jednoznaczny pozytywnie, zwłaszcza dlatego, że schemat nowych kanonów powtarza bez zmian dyspozycję kodeksową zawartą w kan. 1156. A więc raczej dostrzegamy i tu-

⁶⁶ Chodzi o normy zawarte w Ordo dedicationis, r. II, nn. 4—5, 7, 20.

⁶⁷ Ordo dedicationis, r. V, n. 2: *Ecclesiae vel oratorium benedicatur ab Episcopo dioeceseos vel a presbytero ab eo delegato*. Wypada zauważyć, że jest tutaj mowa ogólnie o delegacji, ale nie wspomina się o „zleceniu — mandatum”, co zaznaczono wyraźnie w przypadku upoważniania prezbitera do dokonania dedykacji (konsekracji) kościoła (por. Ordo dedicationis, r. II, n. 6).

taj brak precyzji w terminologii stosowanej w odnowionych przepisach liturgicznych.

Poświęcenia kościoła lub kaplicy można dokonać w jakimkolwiek dniu, z wyjątkiem Trydium paschalnego. Na pierwszym jednak miejscu należy wybrać dzień, w którym wierni mogą licznie się zebrać, zwłaszcza niedzielę, chyba że raczej duszpasterskie zalecają co innego. W dniach liturgicznych, zamieszczonych w tablicy pierwszeństwa pod nn. 1—4, odprawia się Mszę św. z dnia. W pozostałych natomiast przypadkach wolno wziąć albo Mszę z dnia albo Mszę tytułu kościoła⁶⁸.

B. Obrzęd poświęcenia

Rozpoczyna się „wejściem” do kościoła. Gdy wierni się już zgromadzą i podejmą wspólny śpiew, biskup, koncelebrujący prezbiterzy, diakoni i ministranci — ubrani w szaty liturgiczne — poprzedzani krzyżem, wychodzą z zakrystii i nawą kościoła zdążają do prezbiterium. Biskup, pomijając ucałowanie ołtarza idzie od razu do „katedry”. Po pozdrowieniu wiernych następuje poświęcenie wody i pokropienie nią wiernych, ścian kościoła oraz ołtarza, chyba że był już poświęcony lub dedykowany (konsekrowany).

Po homilii odmawia się wyznanie wiary, a po nim następuje modlitwa wiernych, po czym ma miejsce poświęcenie ołtarza (o ile nie jest jeszcze poświęcony lub dedykowany). Liturgię eucharystyczną sprawuje się jak zwykle, z tym, że, opuszcza się okadzanie darów i ołtarza. Jeśli jednak w sprawowaniu obrzędu nie było poświęcenia lub dedykacji ołtarza, dokonuje się okadzenia. Gdy przewidziano uroczyste otwarcie kaplicy Najśw. Sakramentu zachowuje się obrzęd przepisany w dedykacji kościoła⁶⁹.

II. Ołtarze

Obecny Kodeks poświęca tej sprawie osobny tytuł obejmujący kanony 1197—1202. Nowy projekt kanonów o *Miejscach i czasach świętych* nie przewiduje dyspozycji dotyczących ołtarzy. Komisja doszła do wniosku, że sprawa ta stanowi materię liturgiczną i jest już wystarczająco uregulowana odnowionymi przepisami liturgicznymi, stąd należy ją pominąć w nowym Kodeksie. Ponieważ jednak dotychczasowe przepisy w tej materii nie zostały formalnie odwołane, dlatego wydaje się rzeczą konieczną wskazać na ile zostały zmodyfikowane nowymi przepisami.

⁶⁸ Ordo dedicationis, r. V, nn. 3—4.

⁶⁹ Tamże, nn. 10—26.

1. Pojęcie i podział

W obrzędzie dedykacji kościoła i ołtarza spotykamy wszechstronne naświetlenie ołtarza, na którym jest sprawowana z reguły Ofiara Ciała i Krwi Chrystusa. Starożytni Ojcowie Kościoła, medytując Słowo Boże, nie wahałi się twierdzić, że Chrystus hostia i kapłan stał się ołtarzem własnej ofiary⁷⁰. W liście bowiem do Hebrajczyków Chrystus został przedstawiony jako wielki Kapłan oraz jako ołtarz żywy niebieskiej świątyni⁷¹; w Apokalipsie zaś ukazuje się nasz Zbawiciel jako Baranek zabity⁷², którego ofiara przez ręce anioła jest zanoszona na ołtarz niebieski⁷³.

Skoro zaś Chrystus, Głowa i Mistrz, jest prawdziwym ołtarzem, to również Jego członki i uczniowie są ołtarzami duchowymi, na których składana jest Bogu ofiara świętego życia. Zdają się na to wskazywać sami Ojcowie: św. Ignacy Antiocheński, gdy wspaniałomyślnie prosi Rzymian: „Wyświadczyć mi tę największą przysługę i pozwólcie sobie złożyć Bogu na ofiarę, skoro ołtarz ofiarny jest już gotowy”⁷⁴, albo św. Polikarp, gdy napomina wdowy, aby postępowały w sposób święty, ponieważ „są ołtarzem”⁷⁵.

Zgodnie zaś z innym obrazem, który spotykamy u pisarzy kościelnych wierni oddający się modlitwie, ofiarowują Bogu błagania, stając się w ten sposób żywymi kamieniami, z których Pan Jezus buduje Kościołowi ołtarz⁷⁶.

Chrystus Pan, ustanawiając w postaci ofiarnej uczy pamiątkę ofiary, jaką miał złożyć Ojcu na drzewie krzyża, uczynił święty stół, aby wierni mogli się przy nim zbierać dla sprawowania swojej Paschy. Ołtarz jest więc stołem ofiary i uczy, na którym kapłan, reprezentując Chrystusa Pana, spełnia to samo, co On czynił i co polecił swoim uczniom wypełniać na swoją pamiątkę.

Wprawdzie dzieci Kościoła, zależnie od okoliczności mogą wszędzie sprawować pamiątkę Chrystusa i zbierać się przy stole Pańskim, jednakże sama tajemnica eucharystyczna bardziej postuluje, ażeby wierni zbudowali ołtarz stały dla sprawowania na nim Wieczery Pańskiej, bo tak było od najdawniejszych czasów.

Ołtarz chrześcijański będąc ze swej natury specjalnym stołem ofiary i uczy paschalnej:

⁷⁰ Por. S. Epiphanius, *Panarium* II, I, *Haeresis* 55: PG 41, 979; S. Cyrillus Alexandrinus, *De adoratione in spiritu et veritate*, IX: PG 68, 647.

⁷¹ Por. Hbr 4, 14; 13, 10.

⁷² Obj 5, 6.

⁷³ Por. Ordo Missae, n. 96 (Mszał Rzymski).

⁷⁴ *Ad Romanos* 2, 2: ed. F. X. Funk, p. 225.

⁷⁵ *Ad Philippenses* 4, 3: ed. F. X. Funk, p. 301.

⁷⁶ Por. Origenes, *In librum Iesu Nave*, Homilia IX, 1: SC 71, pp. 244 et 246.

— jest szczególnym ołtarzem, na którym przez całe wieki, aż do powtórnego przyjścia Pana, uwiecznia się w tajemnicy ofiara krzyża;

— jest stołem, przy którym gromadzą się synowie Kościoła, aby składać Bogu dzięki i przyjmować Ciało i Krew Chrystusa.

We wszystkich przeto kościołach ołtarz stanowi centrum dziękczynienia, dokonywanego przez sprawowaniu Eucharystii⁷⁷, przy którym skupiają się w jakiś sposób pozostałe obrzędy Kościoła⁷⁸.

Ponieważ na ołtarzu jest sprawowana Pamiątka Pana, a wiernym jest dawane Jego Ciało i Krew, stąd pisarze kościelni dostrzegali w nim jakby znak Chrystusa. Z tej racji powstało powiedzenie: „Ołtarz jest Chrystusem”⁷⁹.

Cała godność ołtarza ma swoje źródło w tym, że jest on stołem Pańskim. Tak więc relikwie Męczenników nie dodają godności ołtarzowi, lecz raczej ołtarz przysparza czci grobowi męczenników. Dla uczczenia bowiem ciał Męczenników oraz innych Świętych, jak również dla podkreślenia, że ofiara członków bierze swój początek z ofiary Głowy, jest wskazane budować ołtarze nad ich grobami, ewentualnie umieszczać ich relikwie w ołtarzach, ażeby w ten sposób „tryumfujące ofiary przechodziły na miejsce, gdzie Chrystus jest hostią. Lecz On jest na ołtarzu jako Ten, który za wszystkich został umęczony; Święci zaś są umieszczani pod ołtarzem, ponieważ przez Niego zostali odkupieni”⁸⁰. Taki stan rzeczy zdaje się powtarzać ową duchową wizję św. Jana Apostoła z Apokalipsy: „Ujrzałem pod ołtarzem dusze zabitych dla słowa Bożego i dla świadectwa, jakie mieli” (6,9). Choć bowiem wszyscy Święci słusznie są nazywani świadkami Chrystusa, jednak świadectwo krwi posiada specjalną moc, którą w sposób pełny wyrażają tylko relikwie Męczenników złożone pod ołtarzem⁸¹.

Z racji godności rozróżnia się: ołtarz papieski, główny i boczne. We wszystkich bazylikach patriarchalnych ołtarz główny nosi nazwę papieskiego, ponieważ odprawianie na nim jest zarezerwowane z reguły papieżowi. W okresie posoborowym wprowadzono w tej materii pewne zmiany⁸².

Przepisy posoborowe zatrzymały dotychczasowy podział ołtarzy na główne i boczne oraz na stałe i przenośne, wprowadzając jednak liczne modyfikacje w treści przepisów kodeksowych. Ponieważ najczęściej wiążą się one ze sprawą budowy i rozmieszczenia ołtarzy w kościele, dlatego zostaną omówione szczegółowo w następnych punktach. Wypa-

⁷⁷ Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego, n. 259 (PPK, t. VI, z. 2, n. 11859). Por. Instr. *Eucharisticum mysterium*, n. 24 (PPK, t. I, z. 3, n. 1128).

⁷⁸ Por. P i u s XII, enc. *Mediator Dei et hominum*: AAS 39(1947) 529.

⁷⁹ Ordo dedicationis, r. IV, n. 4.

⁸⁰ S. A m b r o s i u s, *Epistula* 22, 13: PL 16, 1023; por. Ps. Maximus Taurinensis, *Sermo*, 78: PL 57, 689—690.

⁸¹ Ordo dedicationis, r. IV, n. 5.

⁸² Por. Motu proprio *Peculiare ius* (8. II. 1966): AAS 58(1966) 119—122. (PPK, t. II, z. 2, nn. 3136—3156).

da wszakże już tutaj zaznaczyć przynajmniej tyle, że znikło pojęcie ołtarza przenośnego w formie kamiennej płyty (portatyła), konsekrowanej na wzór ołtarza stałego (por. kan. 1197 § -, n. 2)⁸³. Co więcej, obok ołtarza przenośnego pojawiło się pojęcie ołtarza, można powiedzieć w znaczeniu szerszym, a mianowicie zwykłego stołu, na którym nowe przepisy pozwalają odprawiać Mszę św., poza miejscem świętym⁸⁴.

2. Budowa ołtarzy stałych

Jest wskazane, ażeby w każdym kościele był ołtarz stały; w pozostałych zaś miejscach przeznaczonych do sprawowania świętych czynności, ołtarz stały lub przenośny⁸⁵.

Wypada zauważyć, że n. 262 Wprowadzenia Ogólnego do Mszału Rzymskiego, do którego przecież odsyła nowy obrzęd dedykacji, bardziej akcentuje konieczność ołtarza stałego: „Ołtarz główny ma być z zasady stały i konsekrowany”⁸⁶.

Ołtarz nazywamy stałym wtedy, gdy jest zbudowany w ten sposób, że zostaje złączony z posadzką i dlatego nie da się przesuwac, przenośnym zaś jest wtedy, gdy można go przenosić⁸⁷. Powtórzono tutaj bez zmian dyspozycję zawartą we Wprowadzeniu Ogólnym do Mszału Rzymskiego (n. 261). Wyraźnie widać, że w powyższej definicji położono duży nacisk na związanie ołtarza z posadzką, podczas gdy kan. 1197 § 1, n. 1 akcentuje tyłką związanie mensy z podstawą ołtarza. Jest wszakże charakterystyczne że odnowiony obrzęd poświęcenia kościoła przewiduje sytuację, w której do nowego kościoła przenosi się ołtarz już dedykowany⁸⁸. Z tego pośrednio wynika, że wspomnianą w nowych przepisach „niemożność” przesuwania ołtarza stałego

⁸³ Pierwszą zmianę w tej materii przyniosło już motu proprio *Pastorale munus* (30. XI. 1963 r.), n. 9, zezwalając na użycie zamiast portatyły *antymensy greckiej lub płótna, poświęconego przez biskupa, w którego rogu miały być zaszyte relikwie świętych Męczenników* (PPK, t. I, z. 1, n. 13). Wydane w 1969 r. Wprowadzenie Ogólne do Mszału stwierdza: *Nie ma obowiązku używania portatyła na ołtarzu przenośnym, ewentualnie na stole, na którym jest odprawiana Msza św. poza miejscem świętym* (n. 265 — PPK, t. VI, z. 2, n. 11862).

⁸⁴ Wprowadzenie Ogólne do Mszału, n. 260 (j.w., n. 11856).

⁸⁵ Ordo dedicationis, r. IV, n. 6, 1.

⁸⁶ Wprowadzenie Ogólne do Mszału, n. 262, 2: *Altare maius de more sit fixum et consecratum* (PPK, t. VI, z. 2, n. 11859).

⁸⁷ Ordo dedicationis, r. IV, n. 6, 2.

⁸⁸ Ordo dedicationis, r. V, n. 22, 2: *Si autem altare non est benedictum aut consecrandum (ex. gr. quia in novam ecclesiam translatum est altare iam benedictum vel dicatum),...* Wypada też zauważyć, że w przytoczonym tutaj tekście pojawia się słowo „consecrandum” wbrew ogólnej zasadzie przyjętej w odnowionym obrzędzie dedykacji kościoła i ołtarza, według której termin „consecratio” został zastąpiony słowem „dedicatio”.

należy rozumieć w sposób względny. W świetle tego wydaje się, że mimo wszystko większe znaczenie zachowuje element „kodeksowy” mianowicie związanie mensy z podstawą.

W nowych kościołach wypada wznosić tylko jeden ołtarz, ażeby w jednym zgromadzeniu wiernych jeden ołtarz oznaczał jedynego Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa oraz jedną Eucharystię Kościoła. Natomiast w kaplicy, oddzielonej wedle możliwości w pewien sposób od nawy kościoła, gdzie znajduje się tabernakulum, w którym przechowuje się Najśw. Sakrament, wolno zbudować drugi ołtarz, przy którym można będzie odprawiać w dni powszednie Mszę św. dla niewielkiej grupy wiernych. Bezwzględnie natomiast należy wykluczyć praktykę wnoszenia w kościele kilku ołtarzy, mając na uwadze jedynie ozdobę świątyni⁸⁹.

Zamieszczone powyżej dyspozycje wymagają kilku wyjaśnień i uwag. Trzeba powiedzieć, że postulat domagający się w nowych kościołach jednego tylko ołtarza otrzymał tutaj głębokie uzasadnienie teologiczne. Będzie to zawsze ołtarz główny, co do którego wysuwa się także inne postulaty: „Ołtarz winien być zbudowany w pewnej odległości od ściany, ażeby kapłan mógł go łatwo obejść naokoło i odprawiać Mszę twarzą do wiernych. Ma być zaś usytuowany w ten sposób, by rzeczywiście stanowił centrum, na które kieruje się spontanicznie uwaga całego zgromadzenia wiernych”⁹⁰. Nie wolno jednak zapominać o tym, że wspomniany wyżej postulat dotyczy nowych kościołów. Gdy bowiem idzie o stare, zwłaszcza zabytkowe świątynie, to trzeba mieć na uwadze zachowanie artystycznego dziedzictwa⁹¹. Wreszcie i to należy zauważyć, że nowe przepisy nie wykluczają w sposób bezwzględny wnoszenia w kościele, nawet w głównej nawie innego ołtarza. Proponują natomiast jako słusniejsze rozwiązanie, umieszczenie bocznego ołtarza w kaplicy oddzielonej od nawy głównej.

Już Wprowadzenie Ogólne do Mszału wysunęło postulat budowania ołtarzy bocznych w kaplicach oddzielonych od nawy głównej (n. 267). Tutaj jednak ten postulat przybiera nieco inną formę. Jest mianowicie mowa, aby ołtarz do odprawiania na codzień był zbudowany w kaplicy przechowywania Najśw. Sakramentu. Z treści dyspozycji zdaje się wynikać, że ma to być drugi ołtarz, różny od tego, na którym znajduje się tabernakulum. W ten sposób zostaje zachowany inny wymóg posoborowy, aby wedle możliwości nie odprawiać Mszy na ołtarzu,

⁸⁹ Ordo dedicationis, r. IV, n. 7, 3.

⁹⁰ Wprowadzenie Ogólne do Mszału, n. 262 (PPK, t. VI, z. 2, n. 11858). Ten właśnie przepis cytuje Ordo dedicationis, r. IV, n. 8. Por. także Instr. *Inter Oecumenici* (26. IX. 1964 r.), n. 91 (PPK, t. I, z. 2, n. 964).

⁹¹ Por. Okólnik Kongregacji Spraw Duchowieństwa na temat zachowania artystycznego i historycznego dziedzictwa Kościoła (11. IV. 1971 r.): AAS 63(1971) 315—317 (PPK, t. IV, z. 1, n. 6940—6953).

w którym przechowuje się Eucharystię⁹². Wypada jednak zauważyć, że zwłaszcza wtedy, gdy wspomniana kaplica jest niewielka, trudno zachować ducha cytowanej co dopiero dyspozycji, bo mimo wszystko blisko znajduje się tabernakulum.

Mając na uwadze tradycję Kościoła oraz symbolikę biblijną, mensa ołtarza stałego powinna być wykonana z kamienia i to naturalnego. Jednakże — gdy tak zadecyduje Konferencja Biskupia — do budowy może być zastosowany także inny materiał, odpowiedni, trwały i estetyczny. Kolumny zaś, czy też podstawę podtrzymującą mensę, wolno wykonać z jakiegokolwiek materiału, byleby był odpowiedni i trwały⁹³.

Właśnie w tym punkcie dostrzegamy zasadnicze zmiany w stosunku do prawa kodeksowego, które zarządzało: „mensa wykonana z jednego bloku kamiennego winna być na tyle długa, by objęła całą podstawę, z którą ma być ściśle złączona. Także i podstawa powinna być kamienna, zrobiona cała z jednego bloku, lub przynajmniej kolumny, na których spoczywa mensa, mają być wykonane z jednolitych bloków kamiennych (kan. 1198). Trzeba więc powiedzieć, że już obecnie powyższy kanon został zmodyfikowany i obowiązują nowe przepisy.

Ze swojej natury ołtarz jest przeznaczony (dedykowany) Bogu, ponieważ ofiara eucharystyczna jest składana tylko Bogu. W tym też znaczeniu należy rozumieć zwyczaj Kościoła dedykowania ołtarzy Bogu na cześć Świętych. Właściwie wyraża to św. Augustyn: „żadnemu z Męczenników, lecz samemu Bogu męczenników, chociaż na cześć męczenników, wznosimy ołtarze”⁹⁴. Należy to wszystko jasno wyklądać wiernym. W nowych kościołach nie powinno się umieszczać ponad ołtarzem malowideł lub obrazów Świętych. Podobnie nie wolno ustawiać na mensie ołtarza relikwii Świętych, gdy są wystawiane dla uczczenia ich przez wiernych⁹⁵.

Zwróćmy uwagę na to, że powyższa dyspozycja ma na uwadze tzw. nastawę ołtarza, a więc nie dotyczy jakoś ogólnie sprawy umieszczenia w kościołach obrazów. Zachowuje przeto swoją moc postanowienie Wprowadzenia Ogólnego do Mszału Rzymskiego: „Zgodnie z najdawniejszą tradycją Kościoła umieszcza się w świątyniach obrazy Pana Jezusa, Matki Najśw. i Świętych, by odbierały cześć ze strony wiernych. Trzeba jednak zadbać o to, by nie było ich zbyt wiele oraz, by zostały rozłożone w ten sposób, ażeby nie odwracały uwagi wiernych od sprawowania Mszy św. Nie powinno się umieszczać więcej obrazów tego samego świętego. W ogóle zaś należy zatroszczyć się o

⁹² Uwagi Ogólne dotyczące Komunii oraz kultu eucharystycznego poza Mszą, I, 6 (PPK, t. VI, z. 2, n. 11339).

⁹³ Ordo dedicationis, r. IV, n. 9. Nowe przepisy powołują się na n. 263 Wprowadzenia Ogólnego do Mszału (PPK, t. VI, z. 2, n. 11860).

⁹⁴ *Contra Faustum*, XX, 21: PL, 42, 384.

⁹⁵ Ordo dedicationis, r. IV, n. 10.

to, by rozkład kościoła i ornamentacje sprzyjały pobożności wiernych⁹⁶.

Gdy idzie o umieszczanie relikwi w ołtarzu, to sprawa ta została już uwzględniona w związku z obrzędem dedykacji kościoła.

3. Sprawowanie dedykacji ołtarza

Gdy idzie o szafarza nowe przepisy zarządzają: „Do biskupa, któremu powierzono troskę o kościół partykularny, należy dedykowanie ołtarzy wzniesionych w jego diecezji. Gdy sam nie może tego uczynić zleca wykonanie tej czynności innemu biskupowi, zwłaszcza temu, który jest jego towarzyszem lub pomocnikiem w wypełnianiu posługi pasterskiej wobec wiernych, dla których ołtarz został wzniesiony. W okolicznościach zaś rzeczywiście szczególnych zleca ją prezbiterowi, dając mu odpowiednie upoważnienie”⁹⁷.

Na tym odcinku mamy do odnotowania ważną zmianę wprowadzoną przez przepisy nowego obrzędu dedykacji ołtarza. Wypada tu przypomnieć, że pierwszą nowością w tej materii było postanowienie motu proprio *Pastorale munus*, przyznające biskupom diecezjalnym władzę delegowania niektórych kapłanów do konsekrowania ołtarzy przenośnych⁹⁸. Dalsze poszerzenie władzy delegowania przyniósł nowy wykaz uprawnień pięcioletnich (1968—1973), przyznając ordynariuszom miejsca władzę delegowania kapłanów — posiadających wedle możliwości jakąś kościelną godność — do konsekrowania ołtarzy stałych, z zachowaniem obrzędu i formuły, zawartych w odnowionym *Pontyficali Rzymskim*⁹⁹.

Tak więc to, co było dotychczas uprawnieniem delegowanym stało się obecnie władzą zwyczajną. Owszem, nowe przepisy nic nie wspominają o tym, że kapłan delegowany do konsekracji ma posiadać godność kościelną. Natomiast wypada zauważyć, że wspomniana władza zwyczajna przysługuje — zgodnie z obecnymi normami — biskupowi diecezjalnemu, a pojęcie to ma węższy zakres niż ordynariusz miejsca. Ponieważ jednak uprawnienia pięcioletnie zostały przedłużone na następne pięciolecie¹⁰⁰, stąd w dalszym ciągu mogą z nich korzystać ci ordynariusze miejsca, którym nowe prawo nie przyznało wspomnianej wyżej władzy delegowania kapłanów do dedykacji ołtarza stałego. W przyszłości zaś należy się spodziewać wydania jakiegoś urzędowego wyjaśnienia, które by stwierdzało, że wszystkim ordynariuszom miejsca przysługuje władza konsekrowania ołtarzy i upoważniania w

⁹⁶ Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego, n. 278 (PPK, t. VI, z. 2, n. 11878).

⁹⁷ *Ordo dedicationis*, r. IV, n. 12.

⁹⁸ Motu proprio *Pastorale munus*, n. 27 (PPK, t. I, z. 1, n. 31).

⁹⁹ *Uprawnienia Pięcioletnie*, III, n. 1 (PPK, t. II, z. 2, n. 3359).

¹⁰⁰ Uczyniła to Kongregacja Biskupów z okazji ostatniego (1977 r.) „Nawiedzenia Progów Apostolskich”.

szczególnych okolicznościach także prezbiterów do dokonania tej czynności.

Ponieważ ołtarz nabiera charakteru sakralnego przede wszystkim przez sprawowanie na nim Eucharystii, stąd dla zachowania znaku trzeba zwrócić uwagę na to, by na nowym ołtarzu nie odprawiać Mszy świętej dopóki nie zostanie dedykowany. Chodzi więc o to, ażeby Msza dedykacyjna była jednocześnie pierwszą Eucharystią sprawowaną na danym ołtarzu.

Dla dokonania dedykacji należy wybrać dzień, w którym wierni mogą się licznie zebrać, a więc przede wszystkim niedzielę, chyba że racje duszpasterskie zalecają co innego. Obrzędu jednak dedykacji ołtarza nie wolno sprawować w Trydium paschalne, w Popielec, w dni powszednie W. Tygodnia oraz w Dzień Zaduszny.

Nowe przepisy wielokrotnie podkreślają, że sprawowanie Eucharystii łączy się ściśle z obrzędem dedykacji. Bierze się specjalny formularz Mszy obrzędowej, przewidziany na dedykację ołtarza. Jednakże w Boże Narodzenie, w Objawienie Pańskie, we Wniebowstąpienie, Zesłanie Ducha Świętego, jak również w niedziele Adwentu, Wielkiego Postu i Wielkanocy należy wziąć Mszę z dnia, oprócz modlitwy nad darami i prefacji, które posiadają ścisły związek z samym obrzędem. Jest wskazane, ażeby biskup koncelebrował Mszę św. z obecnymi podczas tego obrzędu prezbiterami, zwłaszcza z tymi, którym powierzono posługę kierowania parafią lub wspólnotą, dla której został budowany ołtarz¹⁰¹.

Obrzędy wstępne we Mszy dedykacji ołtarza odbywają się jak zwykle, z tym wszakże wyjątkiem, że w miejsce aktu pokutnego biskup poświęca wodę i kropi nią wiernych oraz nowy ołtarz. Jako liturgię słowa jest wskazane wziąć trzy czytania, dobrane — zgodnie z przepisami liturgicznymi — albo z liturgii dnia (gdy nie bierze się własnego formularza) albo spośród czytań zaproponowanych w Lekcjonarzu (t. III, s. 235—244) na obrzęd dedykacji ołtarza.

Po czytaniach biskup głosi homilię, wyjaśniając zarówno teksty biblijne, jak i znaczenie dedykacji. Po homilii odmawia się wyznanie wiary. Opuszcza się natomiast modlitwę powszechną, ponieważ jej miejsce zajmuje Litania do Wszystkich Świętych.

Po litanii następuje złożenie w ołtarzu relikwii Męczenników lub innych Świętych, dla podkreślenia, że wszyscy, którzy zostali ochrzczeni w śmierci Chrystusa, a zwłaszcza przelali za Niego krew, mają udział w Jego Męce. Jak już poprzednio stwierdzono obrzęd ten może być pominięty.

Sprawowanie Eucharystii stanowi niewątpliwie — podobnie jak w przypadku dedykacji kościoła — najważniejszy i to jedynie naprawdę konieczny obrzęd dokonujący dedykacji ołtarza. Jednakże, zgodnie ze wspólną tradycją Kościoła zarówno Wschodu jak i Zachodu, odmawia

¹⁰¹ Ordo dedicationis, r. IV, nn. 13—15.

się także specjalną modlitwą dedykacyjną, w której zostaje wyrażona wola przekazania Panu ołtarza na stałe i zanesiona prośba o uzyskanie Jego błogosławieństwa.

Przewidziane są również obrzędy namaszczenia, okadzenia, przyozdobienia i oświetlenia ołtarza, które przy pomocy znaków widzialnych ukazują niektóre treści niewidzialnego działania, jakiego Pan dokonuje w Kościele przez sprawowanie Bożych tajemnic, zwłaszcza zaś Eucharystii.

Po przygotowaniu ołtarza biskup sprawuje na nim Eucharystię, co stanowi najważniejszą i najstarszą część obrzędu¹⁰².

4. Poświęcenie ołtarza przenośnego

Przepisy przedsoborowe nie znały pojęcia poświęcenia ołtarza. Była mowa tylko o konsekracji, co w przypadku ołtarza przenośnego oznaczało konsekrację niewielkiej płyty kamiennej, zwanej potocznie portatyłem. Wspomniana płyta była umieszczana na sposób „stały” w środkowej części ołtarza przenośnego, zbudowanego na wzór ołtarza stałego. Owszem, użycie portatyła było koniecznie wymagane przy odprawianiu Mszy poza miejscem świętym. Kładziono go wtedy na zwykłym stole. Zawsze przy tym domagano się, by na portatylu zmieścił się kielich i przynajmniej znaczna część hostii.

Zmiany w tej dziedzinie przyniosły już pierwsze normy posoborowe. Motu proprio *Pastorale munus* (1963 r.) upoważniło biskupów do „udzielania kapłanom, posiadającym indult ołtarza przenośnego, zezwolenia, ażeby na skutek słusznej i poważnej przyczyny, mogli używać zamiast portatyła antymensy Greków lub płótna poświęconego przez biskupa, w którego rogu byłyby zaszyste relikwie św. Męczenników, zatwierdzone również przez biskupa”¹⁰³. Używania antymensy Greków zabraniał kan. 823 § 2, i to nawet wtedy, gdy kapłan innego obrządku odprawiał z konieczności w ich kościele.

Dalszą i zasadniczą zmianę przyniosło Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego (1969 r.) postanawiając: „Sprawowanie Eucharystii w miejscu świętym winno się dokonywać na ołtarzu stałym lub przenośnym. Natomiast poza miejscem świętym, zwłaszcza w pojedynczych przypadkach, można odprawiać na odpowiednim stole, nakrytym obrusem, na którym należy rozłożyć korporał (n. 260).

Ten sam dokument stwierdzał, że ołtarze przenośne wystarczy tylko poświęcić i dodawał wyjaśnienie: „Nie ma obowiązku umieszczenia portatyła w ołtarzu przenośnym, ewentualnie na stole, na którym jest odprawiana Msza św. poza miejscem świętym” (n. 265).

Zanim przejdziemy do omówienia obrzędu poświęcenia ołtarza przenośnego, wypada najpierw przedstawić normy dotyczące budowy ta-

¹⁰² Tamże, nn. 17—23.

¹⁰³ Motu proprio *Pastorale munus*, n. 9 (PPK, t. I, z. 1, n. 13).

kiego ołtarza. Może on być wykonany z jakiegokolwiek materiału trwałego i odpowiedniego dla celów liturgicznych z uwzględnieniem różnych miejscowych tradycji i zwyczajów¹⁰⁴. Nowe przepisy liturgiczne polecają zachować — z uwzględnieniem koniecznych modyfikacji — normy zawarte w rozdz. IV, nn. 6—10, dotyczące ołtarzy stałych, ale nie pozwalają na umieszczenie relikwii w ołtarzu przenośnym¹⁰⁵.

Ołtarz stały winien być dedykowany, natomiast gdy idzie o ołtarz przenośny to wypada, żeby był dedykowany lub przynajmniej poświęcony¹⁰⁶. Mając jednak na uwadze poprzednio przytoczoną dyspozycję trzeba powiedzieć, że w obrzędzie dedykacji (konsekracji) ołtarza przenośnego pomija się zawsze umieszczenie relikwii pod mensą ołtarza. W pozostałych punktach stosuje się obrzęd dedykacji przepisany w odniesieniu do ołtarza stałego, ponieważ nowe dyspozycje liturgiczne nie przewidują osobnego obrzędu dedykacji ołtarza przenośnego. Również odnośnie do szafarza obowiązują przedstawione poprzednio normy.

Dedykacja ołtarza przenośnego stanowi niewątpliwą nowość, gdy uwzględnimy, że dedykuje się (konsekuje) cały ołtarz, a nie tylko płytę kamienną (portatył), co miało miejsce dotychczas. Wydaje się, że w tej sytuacji szczególnego zaakcentowania wymaga trwałość materiału, z którego jest wzniesiony ołtarz. Sprawy te powinny być bardziej szczegółowo określone w przepisach partykularnych, wydanych zwłaszcza przez Konferencję Biskupią.

Poświęcenia ołtarza przenośnego dokonuje biskup diecezjalny lub przebiter, pełniący funkcję rządcy danego kościoła¹⁰⁷. Nic tutaj nie wspomniano o konieczności upoważnienia ze strony biskupa diecezjalnego dla rządcy, co wyraźnie uczyniono w przypadku poświęcenia kościoła. Wydaje się, że upoważnienie musiałby otrzymać (ale nie do ważności) inny kapłan, albo od biskupa albo od rządcy kościoła. Trzeba następnie zauważyć, że powyższa dyspozycja wymaga pewnego uzupełnienia, gdy idzie o ołtarze wzniesione w kościołach instytucji kleryckich wyjętych. W tym ostatnim przypadku prawo poświęcenia będzie chyba przysługiwało nie biskupowi diecezjalnemu lecz wyższemu przełożonemu.

Poświęcenia ołtarza przenośnego wolno dokonać w jakimkolwiek dniu, z wyjątkiem W. Piątku i W. Soboty. Jest jednak wskazane wybrać dzień, w którym wierni mogliby najliczniej się zebrać, a więc zwłaszcza niedzielę, chyba że racje duszpasterskie doradzają co innego. W obrzędzie poświęcenia bierze się Mszę św. z dnia. Aż do początku liturgii eucharystycznej ołtarz pozostaje całkowicie odkryty.

¹⁰⁴ Ordo dedicationis, r. VI, n. 2. Mamy tu powtórzenie dyspozycji zawartej w n. 264 Wprowadzenia Ogólnego do Mszału (PPK, t. VI, z. 2, n. 11861).

¹⁰⁵ Ordo dedicationis, r. VI, n. 3.

¹⁰⁶ Tamże, n. 1, 2.

¹⁰⁷ Ordo dedicationis, r. VI, n. 4: *Altare mobile congruenter benedicatur ab Episcopo dioeceseos vel a presbytero ecclesiae rectore.*

Stąd krzyż, obrus, świece i wszystko co jeszcze potrzebne przy odprawianiu należy przygotować w odpowiednim miejscu prezbiterium.

Gdy idzie o sam obrzęd, to jest on włączony w sprawowanie ofiary eucharystycznej. Mszę św. odprawia się jak zwykle. Po zakończeniu modlitwy wiernych biskup (kapłan) podchodzi do ołtarza, który ma być poświęcony. Tutaj odmawia przepisane modlitwy, a następnie kropi ołtarz wodą święconą i okadza. Ma też miejsce okadzenie celebransa i wiernych. Następnie ministranci przygotowują ołtarz i Msza św. jest kontynuowana dalej, z pominięciem wszakże okadzania darów i ołtarza¹⁰⁸.

Zakończenie

Celem niniejszego opracowania było ukazanie zmian wprowadzonych prawem posoborowym w odniesieniu do kościołów i ołtarzy. Podstawowym w tej materii dokumentem jest „Obrzęd dedykacji kościoła i ołtarza”, ogłoszony w 1977 r. Wypada może dodać, że w ostatnim (VII) rozdziale zamieszczony został obrzęd poświęcenia kielicha i pateny. Również w tym punkcie spotykamy ważną zmianę. Mianowicie nie ma już odtąd konsekracji kielicha i pateny, lecz tylko poświęcenie, którego może dokonać każdy kapłan, pod warunkiem, że wspomniane naczynia zostały wykonane zgodnie z przepisami zawartymi w nn. 290—295 Wprowadzenia Ogólnego do Mszału Rzymskiego¹⁰⁹.

Każde studium nowych norm prawnych skłania do refleksji i dokonania pewnej oceny. Trzeba zdecydowanie stwierdzić, że normy, zwłaszcza zawarte w nowym obrzędzie dedykacji, otrzymały głębokie uzasadnienie i tło teologiczne. Stąd w pełnym świetle ukazano pojęcie kościoła i ołtarza, uzasadniono sam obrzęd dedykacji miejsc świętych itd. Nieco inaczej jednak wygląda sprawa, gdy idzie o ocenę samych sformułowań o charakterze już bezpośrednio prawnym. Na tym odcinku ocena nie może wypaść w pełni pozytywnie. Najpierw daje się zauważyć pewien brak precyzji w zakresie terminologii, co zostało zasygnalizowane powyżej w odnośnych punktach. Na skutek tego powstają trudności w ustaleniu np. zakresu osób uprawnionych do dokonania dedykacji kościoła czy ołtarza.

Następnie nowe przepisy liturgiczne pomijają milczeniem niektóre sprawy regulowane dotychczas prawem kodeksowym, np. ekssekrację kościoła i ołtarza oraz zbezczeszczenie kościoła. Jeśliby nawet można się zgodzić, że ta ostatnia sprawa straci swoją aktualność, to trudno przypuścić, by wykreślono całkowicie ze słownika liturgicznego pojęcie eksekracji.

W związku z powyższym wypada ponadto przypomnieć, że Papieska Komisja odnowy KPK zamierza w przyszłym Kodeksie pominąć wiele

¹⁰⁸ Tamże, n. 5 nn.

¹⁰⁹ Ordo dedicationis, r. VII, n. 3.

dotychczasowych przepisów o charakterze liturgicznym, wychodząc z założenia, że powinny się one znaleźć tylko w księgach liturgicznych¹¹⁰. Stąd w schemacie „O miejscach i czasach świętych” nie ma np. nawet wzmianki o ołtarzach. Projekty nowych kanonów nie przewidują również żadnych dyspozycji dotyczących ekssekracji kościoła. Nie wydaje się, by takie rozwiązanie sprawy było w pełni uzasadnione.
Warszawa—Kielce, w kwietniu 1979 roku

Modificationes praescriptorum Codicis de ecclesiis et altaribus a lege postconciliari introductae

Hoc in articulo auctor sibi proposuit indicare imprimis has mutationes, quae in praescripta canonum Codicis nunc vigentis a lege postconciliari (praecipue ab *Ordine dedicationis ecclesiae et altaris* anno 1977 promulgato) introductae sunt, quod nimirum practicum momentum, praesertim pro docentibus in Seminariis necnon Facultatibus habet. Tota materia sic disposita est:

I. *De ecclesiis* — 1. Notio et ordinatio ecclesiae. 2. Impositio primarii lapidis et inchoatio operis ad ecclesiam aedificandam. 3. Dedicatio ecclesiae — A. Necessitas dedicationis. B. Conditiones ad dedicationem requisitae. C. Titulus ecclesiae et reliquiae Sanctorum in ea deponendae. D. Celebratio dedicationis novae ecclesiae. E. Ordo dedicationis ecclesiae in qua iam de more sacra celebrantur. 4. Benedictio ecclesiae.

II. *De altaribus* — 1. Notio et divisio altarium. 2. De altari erigendo. 3. De dedicationis celebratione. 4. De benedictione altaris.

Ut patet ex attestazione Pontificiae Commissionis CIC recognoscendo in „Praenotandis” ad Schema „De locis et temporibus sacris deque cultu divino” (1977 a.) facta: „Mens fuit ut in novo Codice non retineantur normae liturgicae, nisi quae peculiarem rationem disciplinarem induant...” (p. 3). Unde in Schema de quo supra nulla e.g. adest dispositio de altaribus.

His in adiunctis magni momenti est aestimatio novarum praescriptionum liturgicarum, praesertim earum quae in novo Codice implius non inveniuntur. Dicendum est novas normas, praesertim in „Ordine dedicationis ecclesiae et altaris” insertas, in ampliore lumine theologico positas esse. Ex altera autem parte videtur, quod novae normae ea praecisione carent, quae dispositionibus Codicis nunc vigentis propria est, e. gr. si agitur de ministro dedicationis vel benedictionis. Hac de causa iam nunc oritur quaedam ambiguitas quaenam personae ius dedicandi vel benedicendi loca sacra habeant. In novis normis liturgicis nulla adest dispositio de exsecratione ecclesiae vel altaris. Attamen praesumendum non est casum exsecrationis amplius evenire non posse.

His in adiunctis perutile erit, si in novum Codicem dispositiones liturgicae — sicut in Codice anno 1917 promulgato — inserantur.

¹¹⁰ Por. Schema Canonum libri IV: De Ecclesiae munere sanctificandi Pars II — De locis et temporibus sacris deque cultu divino, 1977, s. 3.